

AUTEUR

Kees
de Groot

De ontsluiting van het geestelijke

Tien jaar geleden deed een groep Tilburgse theologen, sociologen en psychologen onderzoek naar de cursussen, weekenden en workshops die werden aangeboden door (stads) kloosters, bezinningscentra en nieuwe leefgemeenschappen (De Groot, Pieper en Putman). De verwachtingen waren hooggespannen. Tegen de achtergrond van de dalende kerkelijke betrokkenheid was de grote belangstelling voor spiritualiteit opgevallen. Kunnen we, ook achteraf, inderdaad van een opleving spreken en hoe valt die te duiden?

We constateerden dat vooral hoogopgeleide vrouwen met een christelijke achtergrond van rond de zestig jaar hier verdieping en verbreding van hun geloof en innerlijk leven vonden. De positie van veel van deze spirituele centra was precair. We spraken de verwachting uit dat sommige zich met succes op de bredere markt voor spiritualiteit zouden kunnen bewegen, terwijl andere zich goed zouden kunnen beperken tot belangstellenden met een christelijke achtergrond. Inmiddels zijn enkele centra (De Zwanenhof) ter ziele gegaan, maar worden andere opgebouwd (Nykleaster). Op 2 november 2012 stond bij spiritueel centrum La Verna een avond over 'Het Zonnelied van Franciscus en Chakra-meditatie' op het programma. In 2021 is La Verna teruggebracht tot een Franciscaans stadsklooster met een beperkter aanbod voor groepen van buiten.

ongelovig van huis uit

Hoewel vooral georganiseerde groepen graag een weekend in of rond een klooster verblijven, lijkt het wat misplaatst om in de Nederlandse samenleving van een opleving van de belangstelling voor het geestelijk leven te spreken. Volgens het recente rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau zette de gegroeide interesse voor spiritualiteit het afgelopen decennium niet echt door (De Hart, Van Houwelingen en Huijnk, 40). Het geloof dat er

geen God of hogere macht is, of de onzekerheid daarover, neemt duidelijk toe (tot iets meer dan de helft van de bevolking). En na de gestage afname van het aandeel gelovigen (2020: 33 procent) onder de bevolking, neemt ook het aandeel af van mensen die zich 'spiritueel' noemen (van 40 naar 25 procent). Wel is er een lichte groei in het aantal mensen dat zegt wel eens te mediteren (18 procent) of een cursus te volgen in deze sfeer. De meerderheid van de Nederlandse bevolking zegt echter dat ze nooit zo bij de zin van hun leven stilstaan. (Wat overigens een mooie uitkomst van een zenmeditatie zou kunnen zijn.)

Al met al laat Nederland een patroon zien dat tot nog toe in veel Westerse samenlevingen valt aan te wijzen: eerst neemt het christelijk geloof af, dan leeft tijdelijk het geloof op dat er wel iets meer moet zijn tussen hemel en aarde zonder daar herkenbare activiteiten zoals kerkgang aan te verbinden, en vervolgens zet de afwijzing van het religieus geloof door (Stolz). Dat patroon is vanzelfsprekend geen natuurwet. Het hangt af van staatsbemoeyenis, bestaanszekerheid, levensbeschouwelijke diversiteit, opleidingsniveau en het voorhanden zijn van seculiere alternatieven voor religie. Vooral een sterke verzorgingsstaat bevordert het ongeloof. Nood leert bidden, al treedt dit effect niet per se op wanneer je sociale omgeving dat ontmoedigt. In voormalig Oost-Duitsland en in Tsjechië is de hang naar het hogere duidelijk lager dan je zou verwachten. Zonder opvoeding in het geloof komt het op latere leeftijd maar zelden tot religieuze of spirituele betrokkenheid.

Binnen Europa verschilt het trouwens wat onder begrip-
pen als 'spiritueel' wordt verstaan. In het katholieke zuiden wordt het vaak geassocieerd met vroomheid en geloof; in het protestantse noorden met alternatieve spiritualiteit en bijgeloof. In landen die door het katholicisme worden gedomineerd gaan geloof en spiritualiteit dus wat meer gelijk op, terwijl deze in protestantse landen wat meer tegenover elkaar staan. In Nederland is het dan zo dat er betrekkelijk veel mensen zijn die zich wel spiritueel noemen, maar niet religieus (13 procent). Dat komt echter nog niet in de buurt van het aandeel kerkleden (28 procent) en het aandeel neemt niet toe.

een herleving van spiritualiteit?

Toch ontstaat de indruk dat lectuur over *healing* en spirituele gezondheid niet valt aan te slepen. Er is opvallend veel aandacht voor zingeving, zelfs in een tot voor kort zo sceptische krant als de Volkskrant. Journalist Fokke Obbema ging na een ingrijpende gebeurtenis in zijn eigen leven mensen interviewen over zin en betekenis, de dood en het leven, wat resulteerde in een serie fijnzinnige gesprekken met wetenschappers, kunstenaars, theologen en mensen uit het bedrijfsleven. De boekpublicatie werd een bestseller en kreeg een vervolg met nog meer levensverhalen die de lezer uitnodigen om antwoord te geven op de vraag naar een zinvol bestaan. Ook in de kunst (van de Matthäus Passion tot de videokunst van Bill Viola) en in de populaire cultuur (films, games en beeldverhalen) lijkt het mysterieuze en het transcendente sterker te worden benoemd en beleefd dan voorheen. Over dit laatste thema zijn we dit jaar aan de Tilburgse universiteit een nieuw onderzoeksproject gestart.

In de publieke ruimte – in gesprekken op straat en op TV, op sociale media en in de politiek, in podcasts en vlogs – wordt vaker verwezen naar het belang van stilte en bezinning, van herbronning en verbinding. Soms ook op oppervlakkige wijze, om een of ander product of een bepaalde dienst (*wellness*-centrum) te promoten. Wat hierbij opvalt is dat de inbedding in een traditie op de achtergrond raakt: yoga en mindfulness zijn stukken populairder dan hindoeïsme en boeddhisme. Bepaalde spirituele technieken worden losgeweekt van hun levensbeschouwelijk verband en vinden hun weg in de bredere westerse cultuur, waarin veelal de wetten van de markt gelden. Zich afficheren met iets geestelijks (*cosmetica* van *Rituals*; een Boeddhabeeld in het tuincentrum) kan de attentiewaarde verhogen. Er is dan misschien wel meer sprake van innerlijkheid, maar die staat in het teken van de uiterlijkheid.

in alle openheid

Een halve eeuw geleden werd wel gedacht dat God en Zijn entourage verdween uit Nederland. Dat bleek overdreven, maar dat geldt ook voor het idee dat het goddelijke en het geestelijke weer terug op het toneel zijn. Juister lijkt het om te zeggen dat de aandacht hiervoor door alles heen sijpelt: door het commerciële en het politieke,

door de zorg en door het onderwijs, door de cultuur en de aandacht voor klimaat en milieu.

Wellicht wordt deze ‘fluïde’ presentie van spiritualiteit door twee kanten gevoed. Hiervoor keren we terug naar het onderzoeksrapport over religiositeit en spiritualiteit. Wat ook uit dit rapport blijkt is, dat de jongere generatie voor zover die wèl religieus actief is – met name in protestantse kerken en moskeeën – sterker gemotiveerd is en met een grotere assertiviteit laat horen wat het belang van hun geloof is. Ik herken het bij onze studenten.

Deze groep, die graag als zender van een boodschap van heil optreedt, treft een publiek dat hier in meerderheid op z’n minst onverschillig en op z’n best onbevangen tegenover staat. Op deze wijze wordt een situatie gecreëerd waarin er volop aandacht kan worden gevraagd voor geloof, bezinning en rituelen, zeker in een cultureel klimaat waarin persoonlijke expressie en beleving in tel zijn. Dit betekent wel dat de aandacht voor het innerlijk wordt verplaatst naar de buitenwereld. De wijze waarop de boodschap wordt verkondigd tekent de boodschap zelf. Dit wordt mooi geïllustreerd met de verwijzingen naar het hogere op het voetbalveld. Er wordt druk naar boven gewezen, de grasmat gekust, een kruisje geslagen. Voor de één zijn het verwijzingen naar wat ons overstijgt, voor de ander het aanwenden van magie voor de eigen overwinning. Zowel voor de niet-godsdienstige gelovigen als de traditionele gelovigen is het even wennen dat dat wat mensen heilig is, zo ongesluierd wordt getoond.

literatuur

Kees de Groot, Jos Pieper en Willem Putman (red.), *Zelf zorgen voor je ziel. De actualiteit van christelijke spirituele centra*, Utrechtse Studies. Almere: Parthenon, 2013.

Joep de Hart, Pepijn van Houwelingen, en Willem Huijnk, *Buiten kerk en moskee*. 3 vols, *Religie in een pluriforme samenleving. Diversiteit en verandering in beeld*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2022.

Fokke Obbema, *De zin van het leven: gesprekken over de essentie van ons bestaan*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact, 2019.

Fokke Obbema, journalist ca. 2021. *Een zinvol leven: de mens en zijn verhaal*. Amsterdam: Uitgeverij Atlas Contact.

Jörg Stolz, ‘Secularization theories in the twenty-first century: Ideas, evidence, and problems. Presidential address.’ *Social Compass* 67 (2):282-308. doi:

10.1177/0037768620917320, 2020.

KEES DE GROOT,

Tilburg University, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, is socioloog, theoloog en speler. Hij bekleedt de KSGV-leerstoel Sociologie van levensbeschouwing en geestelijke volksgezondheid aan Tilburg University. E-mail: c.n.degroot@tilburgunivesity.edu. Zie: <https://www.tilburguniversity.edu/nl/medewerkers/c-n-degroot>.